

Խ Մ Բ Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ՄԵՐ ԹԱՐԳՄԱՆԻՉ ՎԱՐԴԱՊԵՏՆԵՐԸ

այաստանյայց Առաքելական Եկեղեցու ազգային-եկեղեցական տոների շարքում միշտ էլ առանձնահատուկ հանդիսությամբ և կարևորությամբ նշվել է մեր եռամեծ քարգմանիչ վարդապետների՝ ՄԵՍՐՈՊԻ, ԵՂԻՇԵԻ, ՄՈՎՍԵՍ ՔԵՐԹՈՂԻ, ԴԱՎԻԹ ԱՆՀԱՂԹ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅԻ, ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՑՈՒ և ՆԵՐՍԵՍ ԿԱՅԵՑՈՒ (ՇՆՈՐՀԱՆՈՒ) պանծալի տոներ, որովհետև անմոռանալի և մեծ է եղել նրանց երախտիքը հայ գրականության և հայ ինքնուրույն մշակույթի ստեղծման և զարգացման բնագավառում:

Մեր քարգմանիչ վարդապետների տոներ պանծացումն է առավելապես հայ գրի և դպրության, հայ մշակույթի ընդհանրապես:

Հայ ժողովուրդը որպես աշխարհի հեագույն ժողովուրդներից մեկը, անցել է մշակույթի երկար ճանապարհ: Այդ ճանապարհի վրա մեր քարգմանիչ վարդապետները մի անկրկնելի գանձ ժառանգություն են բողբել հայ ժողովրդին: Թարգմանիչները անհուն սիրով սիրել են իրենց ժողովրդին, Հայրենիքին, Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցուն, և իրենց ստեղծագործություններում արտացոլել են հայ ժողովրդի հավատի և հոգու մեծությունը, նրա հերոսական պայքարը, նրա քաղաքներն ու երազները: Մեր

քարգմանիչ վարդապետների գրական, փիլիսոփայական հայրենաշունչ երկերը ոգեվորել ու դաստիարակել են սերունդներին: Նրանք երգ ու երազ են տվել հայ ժողովրդին նրա պատմության մոռյալ և անարև օրերին. նրանք հերոսական շունչ են դրել հայության սրտի և հոգու մեջ, և դարձրել նրան անպարտելի, տոկուն և արի գալիք բոլոր ջրհեղեղների և փոթորիկների առաջ: Մեր քարգմանիչ վարդապետների երգն ու աղոթքը իրենց շրթներին, նրանց ստեղծած հայրենասիրական վառ կերպարները իրենց հոգում, հայ սերունդները իջել են մարտի դաշտ՝ պաշտպանելու Հայրենիքն ու նրա սրբությունները, կռվել, սիրել, աշխատել ու ստեղծագործել են նրանց վառ տեսիլներով ու գաղափարով: Թարգմանիչների ստեղծած գրականությունը մի կազմակերպող, ոգեշնչող ուժ է հանդիսացել հայ ժողովրդի կյանքում, որը հանուն Հայրենիքի և նրա սրբությունների, հանուն հոգևոր արժեքների մղել է հայ ժողովրդին դեպի հերոսական մարտիրոսություն:

Գրի ու դպրության, ընդհանրապես լուսավորության և մշակույթի նկատմամբ բաց է եղել հայ ժողովրդի ազատատենչ և լուսաբարխա հոգին հազարամյակների ընթացքում. անա քե ինչո՞ւ մեր ժողովրդի զգաց-

մտնեցների և հավատի առաջ սրբերի շարքն են դասվել նաև հայ ժողովրդի լուսավորության գործին նվիրված գրչի մշակներն ու մտքի մեծ վաստակավորները:

5-րդ դարը մեր գրականության պատմության մեջ վերին աստիճանի մի նշանակալից երևույթ է հանդիսանում: Այդ դարում մեր երկիրն ու մեր ժողովուրդը գտնվում էին երկու ֆառի, երկու կրակի միջև: Հայ գիրն ու գրականությունը ստեղծվում են պատմական այնպիսի իրադրության մեջ, երբ օրակարգի էր դրված հայ պետականության ինքնուրույնությունն ու անկախությունը, և երբ հայ մշակույթը եղծվելու վտանգի առաջ էր կանգնած՝ հունա-ասորական մշակույթների ներափանցող ազդեցությամբ: Մեր երկրի ՄԻԱՍՆՈՒԹՅՈՒՆՆ ու ԺՈՂՈՎՐԴԻ ՄԻԱՍՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ բաժանված էին երկու բշևամի ու գիշատիչ պետությունների՝ Բյուզանդիոնի և Տիգրանի միջև: Երկրի պառակտվածությունը լուրջ վտանգ էր ներկայացնում հայ ժողովրդի ֆիզիկական գոյության համար: Այդ նգնաժամային օրերին ժամանակի առաջավոր ու հայրենասեր մարդկանց համար օրվա առաջնահերթ խնդիրն էր ստեղծել մի այնպիսի ամուր ՊԱՏՎԱՆԴԱՆ, ՄԻ ԱՅՆՊԻՍԻ ԳԱՂԱՓԱՐԱԿԱՆ ԶԵՆՔ, որը հնարավորություն տար Հայաստանի երկու մասերի միջև ստեղծելու ազգային-մշակութային հոգևոր կապ: Միակ արմատական միջոցը այդ անել կացությունից դուրս գալու— այդ սեփական գիր և գրականություն ունենալու հարցն էր. միայն ու միայն ինքնուրույն ազգային գրականության և մշակույթի ստեղծումով կարելի էր մի գորավոր գաղափարական պատենջ կանգնեցնել ընդդեմ Իրանի և Հռոմի: Ահա քե ինչո՛ւ 5-րդ դարի սկզբներում հայ ժողովրդի համար ստեղծված ֆաղափական այդ ծանր իրադարձությունը անհրաժեշտություն դարձրեց դիմելու վնասկան միջոցների:

Արդարև, 5-րդ դարում ստեղծված հայ գիրն ու դպրությունը, հայ ազգային կուլտուրան ի հպատակ դրվեցին հայության երկու մասերի համար էլ. Ս. Մեսրոպը սկսեց «Երազապէս վարդապետի զարևմտեայսն որպէս զարևելեայսն» (Խորենացի): ԵՐԿՈՒ ՄԱՍԻ ԲԱԺԱՆՎԱԾ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԻՐԴԸ. ԳՐԱԿԱՆՈՒՄ

ԹՅԱՆ ՄԵՋ ԷՐ ՏԵՍՆՈՒՄ ԻՐ ԱԶԳԱՅԻՆ ԳՈՅՈՒԹՅԱՆ ՊԱՀՊԱՆՄԱՆ ՀԶՈՐ ԱԶԳԱԿՆԵՐԻՑ ՄԵԿԸ: «Յայնմ ժամանակի Լրանելի և ցանկալի աշխարհն Հայոց անպայման սխալելի լինէր» (Կորյուն), որովհետև ստեղծվել էին հայ գիրն ու գրականությունը, որոնք ի սպաս դրվեցին հայության, դրանցով մշակվեց հայ ժողովրդի մեջ ազգային ամուր գաղափարախոսություն, զարթնեց հայ ժողովրդի հոգում ազգային ինքնագիտակցությունը և նա ազատագրական պայքարի դուրս եկավ Բյուզանդիոնի և Տիգրանի դեմ:

5-րդ դարը հայ ժողովրդի ինքնագիտակցության և հերոսական գոյամարտերի դարաշրջանն էր. հայ ժողովուրդը կոչվում էր սրով և գրչով հույների և Քաղկեդոնի դեմ, պարսիկների և զրադաշտական կրոնի դեմ, կոչվում էր հավասար առելությամբ և կոճոտությամբ, հանուն ազգային անկախության, հանուն ինքնուրույն հայ մշակույթի, հանուն վառ ապագայի: Քաղաքական անկախությունը կորցնելուց հետո, այդ ազատագրական, գաղափարական պայքարը, ժամանակի առաջավոր մտավորականության գլուխ կանգնած, դեկավարում էին մեր բարգմանիչ վարդապետները:

Հայ գիրն ու գրականությունը, հայոց լեզուն, հայ ժողովրդի ազգային գոյության պահպանման և ամրապնդման գործում պատմական մեծ նշանակություն ունեցան անցյալում: Եվ առաջին մարդը, որի հոգում հասունացել էր սեփական գիր ու գրականություն ունենալու գաղափարը՝ դա Ս. ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑՆ էր, մեր բարգմանիչ վարդապետների պարագլուխը, անմահ Օշականցին՝ «գերազանցեալ Իմ գամենայն, տեսլեամբ հրեշտակական, մտօք ծննդական, բանիմ պայծառ, գործով ժուժկալ, մարմնով արտափայլեալ, խորհրդակցութեամբ մեծ, հատուով ուղիղ, յուսով համբերող, սիրով անկեղծաւոր, ուսուցանելով անձանձոյթ» (Խորենացի): Ս. Մեսրոպը՝ նոր Մովսեսը, որ բերեց «զգիր օրինաց ի Հայաստան աշխարհ», որով լուսավորվեց «քորգումայ ազգքը, «հայրական չափուն ծնեալ զծնունդս նորոգ և սխալելի Ս. Աշովն իւրով, զնշանագիրս հայերէն լեզուի...»: Օշականի մեծ սուրբը հանդիսացավ հայության առաջին մեծ ուսուցի-

շը, որի ծնկներն առաջ, առաջին անգամ, հայ ուսումնասերները երիտասարդները սովորեցին մեր մեծաբան լեզվի տառերը:

Ովքե՛ր էին մեր մյուս բարգամեիշ վարդապետները:

Ահա Եղիշեն՝ Ավարայրի բլրուր, գգայուն բանաստեղծ, մեծ հայրենասեր, որը անմահ գրչով նկարագրել է հայ ժողովրդի առաջին ամենամեծ հերոսական ազատագրական պայքար՝ Վարդանանց հերոսամարտը պարսիկ բռնակալության դեմ. «Ոչ յօթարիմ գրչուառուրին ազգիս մերոյ ողբալ...»: Եղիշեի Վարդանանց պատմությունը մի դյուցազներգություն է հանուն հայ հոգու, հավատի, հողի ազատության և անձեռնմխելիության: Շարժվում է ժողովրդական գետը դեպի Ավարայր «Վասն Յիսուսի, վասն Հայրենեաց»: Ճակատներ պարսիկ փղերի դեմ. «Ժողովեցին զբազմուրին արանց և կանանց, շինականաց և ազատաց, զհանապից և զմենակեցաց, երևեցան ամենեքեան զինեալ և սաղաւարտեալ, սուր ընդ մէջ և վահան ի ձեռին»: Ավարայրը փառք է հայ ժողովրդի արիության և ազատասիրության. «Վարդանանց հերոսամարտը եղել է, կա և կմնա առհավետ ազգապանծ էջը հայոց պատմության, որ դարեր անընդհատ ոգեշնչել և մխրթարել է հայազն սերունդներին, ազգային փառական առաքինության ուղիներ պատգամել Հայրենիքին, Ազգին, Եկեղեցուն» (Գեորգ Զ. Կարովիկոս):

5-րդ դարում, հայ երկնակամարի վրա փայլում է մի ուրիշ լուսատու աստղ ևս՝ Մովսէս Խորենացի, հայոց ֆերթոսագայր և պատմահայր անմահ Խորենացին, որի «Հայոց պատմությունը» երկրորդ ավետարանն է եղել հայ ժողովրդի համար: Նա ապրում է զրաժան և վատ ժամանակներում, երբ, «Ողբ»ի բառերով ասած, «վրդովեցալ խաղաղութիւն, արմատացալ անկարգութիւն, դրդուեցալ ուղղափառութիւն, կայկայեցալ տգիտութեամբ շարափառութիւն, մարտք ի ներհուստ և մարտք հերձուածողաց»: Ընդհանուր հուսալքումի, նահանջի այդ օրերին, Խորենացին բարձրացնում է իր հայրենասիրական հզոր ձայնը, խրախուսանքի, փառասիրանքի վառ խոսքեր է ասում հայ ժողովրդին, հիշեցնում է նրանց

Հայկի, Արամի, մեր ազատասեր և հերոս նախնիքների սխրագործությունները և թելադրում է ընթանալ նրանց նախապահով, որ «թէպէտ և եմք ածու փոքր և բուռն յոյժ ընդ փոքու սահմանեալ... սակայն բազում գործք արութեան գտանին գործեալ և ի մերում աշխարհիս, և արժանի գրոյ յիշատակի»: Խորենացու «Ողբ»ը — հայրենասերի ողբ է, ոչ հուսահատական ողբ, այլ արիացնող: Նրա «Ողբ»ը ծնեց Վանանյանց շարժումը: Խորենացին անմահ է, ինչպես ինքը՝ հայ ժողովուրդը:

ԴԱՎԻԹ ԱՆՀԱՂԹ ՓԻԼԻՍՈՓԱՆ դրսևորում է հայ փիլիսոփայական մտքի խորությունը, բոլիշքը, և գերազանցությունը իր ժամանակակիցների վրա. «Բազում դպրութեան ազգաց հմուտ, պարծանք Արեւացոց... ևս առաւել Հայոց աշխարհիկ»: Եվ ոչ միայն այդքան. ուսմամբ և գիտությամբ գերազանցել է նա բոլորին, գիտությամբ՝ անհաղթ, եռամեծ փիլիսոփա, որ ժամանակի կուլտուրական կենտրոններում շատ բարձր է պահել հայ փիլիսոփայական մտքի գերազանցությունը, և իր կուլտուրամարտությամբ, փիլիսոփայական խորացմամբ և ընդգրկումով «Անհաղթ» փիլիսոփա է կոչվել. «յարեալ յաղբող և փառ սպասագէտն Դաւիթ, եկաց յոտին առաջի բազմութեան՝ որպէս զամուր լեռուն երկաթի...»:

5-րդ դարում ստեղծված հայ գիրն ու գրականությունը ծաղկում են հետագա դարերում. հայ ժողովուրդը վարում է դարերի դիմաց իր գոյության հավերժական խառնուկը, խորացնում է իր սերը դեպի գիրն ու դպրությունը, ստեղծում է իր հրաշալի ճարտարապետությունը, իր բազմաբովանդակ և հարուստ մշակույթը, նոխացնում է իր մեծաբան լեզուն:

10-րդ դարում ահա, հայ գրական հորիզոնի վրա ծագում է մի նոր աստղ, որը մի գլուխ բարձրացնում է հայ բանաստեղծությունը, և նոր շունչ ու բարձրություն է բերում հայ գրականության. դա հրեշտակա՛նման ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՅԻՆ է, մի հրաշք երևույթ մեր գրականության պատմության մեջ: Նարեկացու «Մատենան ողբերգութեան»ը համաշխարհային միստիկ գրականության

անգնահատելի գոհարներից մեկն է: Այդ աննվաճ գազար է նաև մեր հին մատենագրության մեջ իբր բանաստեղծություն, իր ձևի ու բովանդակության կատարելությամբ, իր լեզվական բարձր կուլտուրայով, ներքին կրակով, ներշնչումով, արտահայտչական ձևերի բազմազանությամբ և նոխրությամբ: Նախկնդին հարազատ ծնունդն է իր ժամանակին: Մեր երկիրը 10-րդ դարում ծածկվել է հայ հարտարապետության նմուշ հանդիսացող հույակապ տաճարներով, որոնք մեկ-մեկ փառեղեն երկնասլաց աղոթքներ են, դեպի երկինք իրենց հոգևոր հափշտակության մեջ արձանացած... Դրանց մեջ պետք է հրենշեր կենդանի աղոթք. և նախկնդին հայ հավատավոր հոգու երկնասլաց աղոթքն է, աղբյուրահունք է, ձգտումը դեպի կատարելություն, դեպի սրբություն, դեպի Աստված: Պետք է սրափվել «ի ննջմանն ծանրութեան, ամենազգաստ արքնութեամբ, հոգեհորոգ զուարթութեամբ»:

Նախկնդու միստիցիզմը, «աստվածախանդ» ձգտումը վառ արտահայտությունն են իր ժամանակի հայ ժողովրդի փառափախան, հասարակական, հոգևոր-մշակութային պայմաններին: Հենց դրա համար էլ նրա հոգու խորքից, խռովահույզ սրտից ծայրփում է նրա խոսքը Աստծուն, իբր հառաչանքի ձայն, սրտի հեծություն, ողբ, աղաղակ: Նախկնդու տաղերը հայ փառեղբայության ամենաշինող զարդերն են կազմում:

ՆԵՐՍԵՍ ՇՆՈՐՀԱԼՈՒԻ գրական վաստակով ամբողջաճանաչում է լուսապսակը մեր քաղաքականի վարդապետների: Շնորհալին Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցու փառաշինչ ձայն է, փառաշինչ սոխակը, ուղղափառության պաշտպանը և մեծ հայրենասերը. նա բողբ է մեզ հարուստ, բազմաժանր գրական վաստակ, որի յուրաքանչյուր տողի և բառի մեջ դրել է իր մեծ սիրտը, իր հոգու գեղեցկությունը, մարդասիրությունը, հայրենասիրությունը: Նա հոխացրել է մեր շարակնոցն ու ժամագիրքը սփանչելի շարակնոքով, երգերով, աղոթքներով, որոնք զարդն են կազմում մեր ժամերգությանը:

Շնորհալու «Նդեսիոյ ողբ»ը հայ ժողովրդի վերքի երգն է, հայրենասերի ողբը, որի

մեջ նա հառաչում է Հայաստանի և հայ ժողովրդի համար, որոնում է հայ ժողովրդի անցած հին փառքը, մեր կորած փառափախան ազատությունը և ցանկանում է տեսնել այն հին երկիրը, որ «նման էր փրթեալ ծաղկի. պայծառացած ի գույն վարդի», ցանկալի և երազելի բոլոր հայերի համար: Եվ անա լուստ մեծ երգիչ Շնորհալին իր «Արևագալ»ի հրաշալի երգերի մեջ, վերանալով լուստ առավոտյան միստիկական աշխարհը, լույս, կյանք, խաղաղություն է հայցում, աղերսում իր ժողովրդի, իր երկրի համար, որ պեսզի լուստ արարիչ Աստվածը «պարսպեալ պահեստն զժողովուրդս իւր աստուածային զօրութեամբն»:

Մեր քաղաքականի վարդապետները պատվով և սրբությամբ կատարեցին իրենց պարտքը հայ ժողովրդի, Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցու և Հայրենիքի հանդեպ, և ավանդ քաղեցին մեզ մի անկրկնելի հոգևոր կուլտուրա: Հայ հավատացյալ ժողովուրդը աչքի լույսի պես պանել ու պանել է այդ մշակույթը ու հասցրել մեր օրերին:

Այսօր էլ խոսում են մեզ հետ մեր անմոռանալի քաղաքականի վարդապետները դարերի միջից, անցյալի մշուշից և մեզ հաղորդում են իրենց մտքի և սրտի սրտառու պատգամները: Նրանց երգը, սիրտը, միտքը մեր դարերից, հայ ժողովրդի սրտերից հասել է մեր օրերին: Այսօր էլ նրանց ապրած հողի վրա, նրանց երազած կապույտ երկնքի տակ փայլում է «քրի պես հայոց լեզուն և գրեզում արևի տակ»:

Դարեր շարունակ հայոց մեծասանը լեզուն, մեր հարուստ և բովանդակալից գրականությունը, փառափախանապես անջատ և օտար միջավայրում ապրող հայ ժողովրդի պանդուխտ բեկորների համար հանդիսացել են համազգային միության, բնդհանրության ամենամեծ գործոնները:

Հայոց լեզուն, հայ գրականությունը, այսօր էլ մեծ նշանակություն ունեն հայ ժողովրդի ազգային գոյության պահպանման և ամրապնդման գործում, մանավանդ Սփյուռքի հայության համար: Մեր քաղաքականի վարդապետների հիշատակի մեծարումն ու ոգեկոչումը, այսօր մանավանդ,

սրբազան պարտք են դնում յուրաքանչյուր նշմարտապես հայրենասեր հայ մարդու վրա, և առաջին հերթին Սփյուռքի մեր թեմակալ առաջնորդների, կրոնական խորհուրդների, եկեղեցական հոգաբարձությունների և մեր մտավորականության վրա՝ աչքի լույսի պես պահպանելու հայոց լեզուն մեր եկեղեցիներում, ընտանիքներում, հավաքույթներում, և պայքարելու օտար լեզուների և դպրոցների ապագգայնացնող ազդեցությունների դեմ, դաստիարակելով նոր սերունդը մեր բարգմանիչ վարդապետների ոգով ու շնչով:

ՄԻԱՅՆ ՈՒ ՄԻԱՅՆ ԻՆՔՆՈՒՐՈՒՅՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ, ՄԱՅՐՆԵՆԻ ԼԵԶՎԻ, ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄՇԱԿՈՒՅԹԻ ՊԱՀՊԱՆՄԱՄԲ ԿԱՐԵՆԻ ԿԼԻՆԻ ԶՈՐԱՎՈՐ ՊԱՏՆԵՇ ԿԱՆԳՆԵՑՆԵՆԻ ՍՓՅՈՒՌՔՈՒՄ ԼԵԶՎԻ ԵՎ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՍՊԱՌՆԱՅՈՂ ՎՏԱՆԳՆԵՐԻ ԴԵՄ:

Այն ժամանակ, երբ Մայր Հայրենիքում, հայրենի կառավարության հոգատար ձեռքի տակ, տասնյակ բարձր ուսումնական հաստատություններում և հազարավոր դպրոցներում հայեցի դաստիարակվում է մեր մատաղ սերունդը, երբ հայրենի երկրում ծաղկում, փրթում է հայ կուլտուրան, սփյուռքի մեր հայությունը ապրում է փորձության ծանր մի շրջան: Սփյուռքի հայության ֆաղափական անապահով վիճակը, մութ ուժերի լարած պառակտիչ ֆաղափականությունը լուրջ վտանգ են ներկայացնում այնտեղ ապաստանած հայ համայնքների համար: Սփյուռքի մեր թեմակալ առաջնորդների, մտավորական

նության պատվի խնդիրն է ամեն շանֆ ի գործ դնել՝ ամրապնդելու ազգային-մշակութային կապը Մայր Հայրենիքի, Ս. էջմիածնի հետ: Անցել գնացել են մեր բարգմանիչ վարդապետները, բայց մնացել է նրանց գործը: Այդ գործը շարունակելու են կոչված մեր թեմակալ առաջնորդները, մեր բարձրաստիճան ու հայրենասեր հոգևորականությունը, բարգմանչաց ոգով, շնչով, օրինակով և ուղիով, այն պարզ գիտակցությամբ, որ լեզվի մոռացումը, հայրենի հնավանդ ավանդություններից հրաժարվելը հակասագրական կարող են լինել Սփյուռքի հայության համար. «Մեկ ազգի պահողը, իրար միացնողը ԼԵԶՈՒՆ ա ու ՀԱՎԱՏԸ», — գրել է հայ ժողովրդի անմահ զավակ, մեծ լուսավորիչ ու հայրենասեր Խաչատուր Արմավյանը:

Մեր բարգմանիչ վարդապետների հիշատակը անբառաւ և լավագույնս պահելու միջոցն է՝ սիրել ու տարածել հայոց լեզուն, հայ գիրն ու գրականությունը այնպես, ինչպես նրանք էին սիրում: Մեր նախնիներից մեզ ժառանգ է մնացել մի հույակալ հոգևոր գանձ — այդ հայոց լեզուն է և նրանով գրված հայ գրականությունը: Աշխատենք աչքի լույսի պես պահել մեր մշակութային արժեքները, որոնք ձեռք են բերված մեր նախնիների արյունով, ֆրոնիքով ու կյանքով:

Մեր բարգմանիչ վարդապետների պայծառ հիշատակը բո՛ղ միշտ վառ ու կենդանի մնա հայ հավատացյալ ժողովրդի հոգում:

